

NATURALISTES CATALANS EN LES XARXES DE LA «REPÚBLICA DE LES LLETRES» AL VOLTANT DE 1714

JOSEP M. CAMARASA
Fundació Carl Faust

1. INTRODUCCIÓ

Els anys immediatament anteriors i posteriors a 1714 configuren una etapa singularment fecunda de la història natural i de la ciència en general a Catalunya, molt principalment a Barcelona. Certament les condicions en què els naturalistes catalans varen desenvolupar les seves activitats van ser molt diferents en els anys que Barcelona va ser la seu de la cort de Carles III d'Habsburg (1705-1712) que en els posteriors a la desfeta de 1714, però, així i tot, l'activitat no decaigué, si més no fins a la mort prematura de Joan Salvador i Riera, el 1726.

Resulta força impressionant llegir la carta que l'apotecari i naturalista londinenc James Petiver adreçava al seu col·lega Joan Salvador tot just conèixer la nova que aquest havia sobreviscut al setge de 1713-1714. La carta està datada del 25 d'abril de 1715 i comença amb aquestes paraules:

Senyor, no va ser poca la meua alegria quan vaig rebre la vostra carta del 6 de desembre de 1714 signada de la vostra mà, atès que us donava per mort perquè havia llegit que algú del vostre cognom havia estat mort a la breixa.¹

Però encara ho resulta més la carta de Joan Salvador, datada el 6 de desembre de 1714, en què assabentava Petiver del seu capteniment durant el setge i immediatament després del tràgic desenllaç de l'11 de setembre de 1714.

Senyor. Després de totes les penes i treballs que hem sofert durant un setge tan llarg, he rebut una de les vostres cartes, del 10 d'agost de 1713 amb un paquet de llibres [...] També veig que em dieu que altres llibres o el seu catàleg van ser embarcats a la fragata *Winder*. Després d'haver escrit a Alacant i a Maó per saber si aquest vaixell hi havia arribat durant el nostre setge i si havia descarregat alguna cosa per a mi he sabut darrerament que havia descarregat força coses per a Barcelona i entre aquestes alguna per a mi, espero la resposta de si són els

1. «Sr It was with no small Joy when I rece'd y^r signed Decemb. 6th 1714 with y^r own hand (which I was formerly well acquainted with) hearing you have been dead, reading that one of y^r name was killed upon the Breach.» El Salvador mort era, molt possiblement, Jeroni de Salvador i de Lledó, capità de la Coronela, mort el 6 d'agost de 1714 de resultes de l'explosió d'un canó al reducte de Santa Eulàlia.

llibres del vostre catàleg o altres. També he vist els preus dels llibres l'import dels quals us faré arribar a la primera oportunitat, sigui per mitjà del senyor Romani, sigui pel dels senyors Shallet i Crowe, alhora que us prego que m'assabenteu de si heu rebut, ara fa quatre o cinc anys la lletra de canvi de sis lliures esterlines que els senyors Shallet i Crowe us havien de lliurar. Aquesta primavera espero herboritzar als Pirineus i a Montserrat i de totes les plantes rares que trobi miraré d'assecar-ne també per a vós, sobretot de les que menciona Micó. Començo a ordenar de nou el meu petit gabinet, que havia retirat de la casa per por de les bombes.²

2. TRES GENERACIONS DE NATURALISTES

Qui era aquest Joan Salvador i per què James Petiver havia quedat tan colpit per la falsa notícia de la seva mort? Joan Salvador i Riera (Barcelona, 1683-1726) era el primogènit de la tercera generació d'apotecaris i naturalistes de la seva nissaga. El seu avi, Joan Salvador i Boscà (Calella, Maresme, 1598 - Barcelona, 1681), procedia d'una nissaga de pagesos i mercaders de Calella (Maresme) de sòlida posició econòmica, i va ser acceptat pel Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, després d'haver practicat com a fadrí, el 1622. L'any següent es va fer càrrec de l'apotecaria Pedrol, a la cantonada del carrer de la Fusteria amb el carrer Ample, un punt privilegiat de la Barcelona de l'època i, al cap de tres anys,

2. «Monsieur, après tant des peines et des troubles, que nous avons souffert pendant un siècle si long, j'ai receu une de vos lettres du 10 Aout 1713 avec un paquet des Livres [...]. J'ai vu aussi les livres ou son Catalogue, que vous me dittes sont embarquez dans le Winder Frigat. Après avoir écrit a Alicant et a Maho pour sçavoir si ce vaisseau y étoient arrivé pendant notre siège, et s'il avoit débarqué quelque chose pour moi, j'ai sceu dernièrement, qu'il avoit débarqué beaucoup de choses pour Barcelone, et avec celles quelque chose pour moi, j'attends la réponse si seront les Livres de votre catalogue ou autres. J'ai veu aussi les prix de ces Livres le valeur des quels je vous ferai venir par la première commodité, ou par Mr Romani, ou de Mrs Schaler et Crowe, et en même temps je vous prie de m'écrire si vous avez receu il a quatre ou cinq ans la lettre de change de six Livres Sterlins, que Mrs Schaler et Crowe vous devaient faire compter. J'espère ce printemps herboriser les Monts Pyrenées et Montserrat, toutes les plantes rares que je trouverai, je tacherai d'en sécher aussi pour vous particulièrement de celles qui fait mention Myconus: Je commence à ranger une autre fois mon petit Cabinet, que j'avois tiré de la maison par crainte des Bombes [...].»

Remarquem que la carta que esmenta Salvador li havia arribat amb més d'un any de retard.

el 1626, es va casar amb Victòria Pedrol, la filla de Gabriel Benet Pedrol, i va assegurar així la seva fortuna i la continuïtat de l'apotecaria que havia regentat el seu difunt sogre que, a partir de llavors, esdevindria, durant més de dos segles, l'apotecaria Salvador de Barcelona.

Amb la botiga de Pedrol havia heretat també la biblioteca d'aquest, que sembla que era considerable pel seu temps, i que ell enriquí amb noves adquisicions. D'altra banda, el seu interès per la història natural el dugué a aplegar, al llarg de tota la vida, el que havia de ser l'embrió de l'herbari i les col·leccions de minerals, de petxines i de tota mena de curiositats que, conservades i enriquides pels seus descendents, foren durant més de dos segles visita obligada de tots els naturalistes i curiosos que passaren per Barcelona o que tingueren a Barcelona el centre d'activitat.

Contemporani de Galileu i de Harvey —bé que molt més jove que aquests—, gairebé coetani de Descartes, Joan Salvador i Boscà és un home del temps del que s'ha anomenat *revolució científica* i, a desgrat de les condicions poc favorables del seu temps als reialmes hispànics, en plena febre contrareformista, i de les completament adverses de Catalunya en els anys de la Guerra dels Segadors, va reeixir a mantenir-se en contacte amb els corrents científics coetanis i a donar al seu fill Jaume una formació científica més avançada que la que ell havia pogut tenir.

Segons els costums de la «república de les lletres» del seu temps, va cultivar el contacte epistolar amb altres naturalistes contemporanis seus, encara que malauradament, de totes les rebudes, se n'ha conservat només una carta, tramesa des de Roma el 1650 pel botànic francès Jacques Barrelier (1606-1672).³ Un parell d'anys abans, en plena Guerra dels Segadors, Barrelier havia passat per Barcelona acompanyant el pare Tommaso Turco, de tornada a Roma des de València, on aquest havia presidit el capítol general del seu orde el 1648, i versemblantment va ser en

3. Barrelier, metge i naturalista, havia ingressat el 1635 a l'orde dominicà. El 1646, Tommaso Turco, general del seu orde, el féu secretari seu. Això li permeté recórrer la Provença, el Llenguadoc, Castella, Andalusia, el País Valencià, el Principat i gran part d'Itàlia, i conèixer de prop la flora d'aquests països. Finalment, després de la mort de Tommaso Turco, el 1649, romangué a Roma més de vint anys, fins al 1672, i allí redactà el manuscrit d'una magna obra que havia de dur per títol *Hortus Mundi seu Orbis botanicus* i, sobretot, féu gravar en coure nombrosos dibuixos de moltes de les plantes que havia herboritzat en el curs dels seus viatges. Malauradament, retornat a París, morí el 1672 mateix d'un atac d'asma i poc després, en un incendi, es perderen la majoria dels seus manuscrits. Antoine de Jussieu recuperà anys després les planxes de coure que s'havien salvat i en publicà la majoria amb comentaris seus el 1714 en un volum titulat *Plantae per Galliam, Hispaniam et Italiam observatae iconibus aeneis exhibitae* (Davy de Virville, 1954, p. 41). Entre els gravats publicats en figuren alguns de corresponents a plantes del País Valencià i del Principat, algun tal vegada fruit de la coneixença amb Joan Salvador i Boscà.

aquesta ocasió que va fer coneixença amb Joan Salvador i Boscà.⁴

Joan Salvador i Boscà va ser succeït, com a titular de l'apotecaria, per aquest fill, Jaume Salvador i Pedrol (Barcelona, 1649-1740), també notable naturalista, com també ho van ser dos dels fills d'aquest: Joan, el primogènit, a qui ja ens hem referit, i Josep Salvador i Riera (Barcelona, 1690-1761). Tots tres varen viure en primera persona els fets de 1714.

3. JAUME SALVADOR I PEDROL, *GENTIS SUAE FENIX*

Jaume Salvador i Pedrol (Barcelona 1649-1740), fill de Joan Salvador i Boscà, omple amb la seva dilatada vida gairebé un segle de la botànica i la història natural catalanes. Format inicialment com a apotecari i naturalista al costat del seu pare, Jaume Salvador i Pedrol fou admès al Col·legi d'Apotecaris de Barcelona el 1669, quan tot just tenia vint anys. Sense comesa concreta a l'apotecaria familiar, el seu pare l'envià a continuació a Montpeller a perfeccionar els seus coneixements de botànica amb Pèire Magnol, que en aquests anys ensenyava privadament aquesta ciència fora de la universitat,⁵ i segurament també els de química.

Magnol seria el mestre de Tournefort, d'Antoine i de Bernard de Jussieu i de molts altres botànics notables; Joan Salvador i Boscà no podia, doncs, triar millor mestre per al seu fill i no sembla pas que el preocupessin gran cosa les diferències religioses que, ben segur, no podia desconèixer. Evidentment, la qualitat de l'ensenyament extrauniversitari de Magnol era prou més bona que la que contemporàniament podia donar la càtedra d'herbes de l'Estudi General de Barcelona i fins i tot la d'anatomia i botànica de la Universitat de Montpeller.

Al retorn de Montpeller, Jaume Salvador degué ajudar poc o molt el seu pare a la botiga o a l'obrador, però, mentre aquell visqué, les obligacions del jove Jaume Salvador no devien ser gaire feixugues. Això li permeté continuar viatjant i dedicar els seus lleures a enquirir les col·leccions familiars, la biblioteca del seu

4. Costa d'entendre que aquesta visita tingués lloc enmig de la Guerra dels Segadors i més amb els il·lustres visitants venint de València, quan el sud de Catalunya, fins a Tarragona, era ocupat per les forces de Felip IV. Versemblantment, Turco romangué a València fins que, el febrer de 1648, Michele Mazzarino, cardenal de Santa Cecília (germà del prou conegut cardenal d'igual cognom), va prendre possessió del càrrec de virrei de Catalunya. Michele Mazzarino era també dominicà, de manera que Turco devia aprofitar la seva presència a Catalunya com a virrei del sobirà francès (febrer-maig de 1648) per visitar alguns convents del Principat (Busquets Dalmau, 1994, p. 235).

5. Per la seva condició de protestant, Pèire Magnol no va poder accedir a la docència universitària fins al 1694, nou anys després que, amb motiu de la revocació de l'Edicte de Nantes per Lluís XIV, abjurés el protestantisme i es convertís al catolicisme.

pare, els seus propis coneixements i les relacions amb altres naturalistes coetanis. Jaume Salvador va assolir, així, ben aviat un prestigi prou merescut de savi naturalista. Un prestigi, d'altra banda, ja ben consolidat, abans del seu retorn a Barcelona, entre els seus mestres i condeixebles de Montpeller i que li valgué, un dia de maig de 1681, veure arribar a la porta de l'apotecaria un jove estudiant de medicina provençal, Joseph Pitton de Tournefort,⁶ en recerca de suport i acolliment.

Aquest primer viatge de Tournefort, encara estudiant, pels Pirineus, Catalunya i el País Valencià, ha estat envoltat d'una aurèola heroica pels seus biògrafs. Segons la versió més versemblant, hauria sortit de Montpeller cap a Barcelona amb recomanacions adreçades a Jaume Salvador dels seus amics montpellerins; tanmateix, en travessar les Alberes, hauria tingut un desafortunat encontre prop del monestir de Vallbona amb una partida d'«angelets» esdevinguts lladres de camins que l'abandonaren nu i malmès enmig de la muntanya fins que fou recollit pels monjos d'aquell monestir.⁷ Refet del mal pas i reprès el viatge, les plantes que el jove Tournefort va anar herboritzant de camí fins a Barcelona li haurien servit de recomanació per als Salvador.

En qualsevol cas, el que està fora de dubte és que els Salvador, pare i fill, acolliren el jove botànic provençal i, assabentat Jaume de la intenció d'aquest de recórrer novament els camins de Clusius per la península Ibèrica, l'acompanyà i l'ajudà en el seu viatge fins a València. S'iniciava, així, una relació duradora entre el botànic provençal i els Salvador.

Remarquem que, entre la visita de Jacques Barrelier a Joan Salvador i Boscà en plena Guerra dels Segadors (1648) i aquesta de Joseph Pitton de Tournefort a Jaume Salvador i Pedrol, s'havia produït un veritable canvi d'època pel que fa a l'estatus social i institucional de

la ciència. La personalitat mateixa dels dos botànics visitants caracteritza perfectament aquest canvi, palès no solament en l'aspecte teòric, ans també —i potser encara més— en l'institucional. Fontenelle, si més no per al cas de França, situava precisament l'endemà mateix del Tractat dels Pirineus (1659) el canvi pel qual l'avançament de la ciència deixava de ser un objectiu privat d'investigadors i de mecenes per a passar a esdevenir objectiu del poder, que creava els seus instruments per tal d'assolir-lo:

Après que la Paix des Pyrenées eut été concluee le Roi jugea que son Royaume, fortifié par les conquêtes qui venoient de lui être assurées, n'avoit plus besoin d'être embelli que par les Arts et par les Sciences, et il ordonna M. Colbert de travailler à leur avancement.⁸

Així, doncs, la ciència, si més no al nord de la frontera que havia fixat el Tractat dels Pirineus mutilant Catalunya, esdevenia institució i no només esforç individual de personatges que hi esmerçaven els seus recursos o els dels seus mecenes. La fundació de la Royal Society (1662) i, encara més, la de l'Académie Royale des Sciences de París (1666) són les fites més significatives d'aquest canvi que encara havia de trigar molts anys a manifestar-se al sud de la frontera del Tractat dels Pirineus, però del qual els Salvador foren participants a través de la seva xarxa de relacions científiques.

Joseph Pitton de Tournefort havia d'esdevenir pocs anys després una de les figures més assenyalades de la botànica prelinneana. Cridat a París per Guy-Crescent Fagon, metge de cambra de Lluís XIV, com a demostrador de botànica suplent del Jardin du Roi, hom li encomanà, el 1687, un segon viatge per la península Ibèrica i, amb aquest motiu, va visitar novament Jaume Salvador a Barcelona,⁹ a casa del qual va romandre quatre dies i mig a primers de setembre. No hi ha dubte que en ocasió d'aquesta visita va entrar en contacte amb altres naturalistes barcelonins, si més no amb l'apotecari Francesc Sala, emparentat amb Jaume Salvador,¹⁰ ja que el nom i l'adreça d'aquest figuren en els diaris d'aquest viatge que duia Tournefort, conservats

6. Joseph Pitton de Tournefort (Ais de Provença, 1656 - París, 1708) fou un metge i botànic provençal, deixeble de Garidel a Ais i de Magnol a Montpeller. Dos anys després (1683) del viatge per Catalunya i el País Valencià va succeir Guy-Crescent Fagon en el càrrec de sotsdemostrador de botànica al Jardin du Roi, càrrec que ocupà fins a la seva mort. Després de nombrosos viatges per tot França i gran part de l'occident d'Europa, el 1701-1702 viatjà també per les illes gregues, l'Àsia Menor i Transcaucàsia. En els seus *Éléments de botanique ou Méthode pour connaître les plantes* (1694), proposà un sistema nou de classificació que seria el més seguit pels botànics de bona part del segle XVIII, fins que fou desplaçat per la sistemàtica linneana.

7. Els «angelets» havien estat inicialment les partides de pagsos rossellonesos aixecades contra la gabella de la sal imposada el 1661, per un edicte de Lluís XIV, als seus nous dominis del Rosselló. De 1667 a 1675 actuaren com a veritables guerrilles antifranceses, però posteriorment, delmades per la repressió i sense perspectives de poder impulsar un aixecament més ampli, anaren cessant en la seva lluita o degenerant en el pur bandolerisme. Les Alberes, sobretot el sector més proper al coll de Banyuls, un dels passos tradicionals del contraban de la sal, foren un dels seus centres d'activitat més important.

8. «Un cop conclosa la Pau dels Pirineus, el Rei jutjà que al seu reialme, reforçat per les conquestes que li acabaven de quedar confirmades, ja només li calia ser embellit per les arts i per les ciències, i ordenà al senyor Colbert que treballés per al seu avenç.» (FONTENELLE, 1731, t. 1, p. 5)

9. Que en aquesta ocasió, mort el seu pare el 1681, poc després de la primera visita de Tournefort, i per tant titular de la botiga, no el va poder acompanyar.

10. Aquest Francesc Sala estava casat amb una neboda de Jaume Salvador. El seu nét Francesc Sala i Guàrdia va ser, anys després, un dels fundadors de la Conferència Fisicomatemàtica Experimental, antecedent de l'actual Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, que inicià les seves activitats el 1764 precisament a la rebotiga de la mateixa apotecaria del carrer de la Boqueria, on estava establert el primer Francesc Sala en temps de la visita de Tournefort.

al Muséum National d'Histoire Naturelle de París. Després d'un recorregut per Catalunya, el País Valencià i Castella, tornà a Barcelona a finals d'octubre i, novament instal·lat a casa de Jaume Salvador, va herboritzar per Catalunya (pla de Barcelona, Montserrat, Cardona) i, finalment, el dia 20 de novembre deixà definitivament les nostres terres embarcant-se cap a Marsella en una embarcació genovesa.

Gràcies a la ferma amistat que va unir els dos naturalistes, Jaume Salvador va ser nomenat corresponsal de Tournefort a l'Académie Royale des Sciences de París, i, el 1705, el botànic provençal va rebre a casa seva el fill gran de Jaume Salvador, Joan Salvador i Riera, quan aquest anà a París a ampliar els seus coneixements de botànica. En tenim un altre testimoni en l'elogi (*gens sua Fenix*) que Tournefort dedica a Jaume Salvador a la seva *Isagoge in rem herbariam* (1700), al costat dels botànics més eminents del seu temps.

Jaume Salvador tingué relació epistolar, com el seu pare, amb molts altres botànics i naturalistes del seu temps, com ho confirmen, no sols força cartes conservades dels seus corresponsals de la «república de les lletres», ans també molts dels llibres de la biblioteca Salvador que porten dedicatòries autògrafes dels seus autors. D'altra banda, la seva dilatada existència el posà en contacte amb diverses generacions de científics.

Figuren entre els seus corresponsals els sicilians Silvio Boccone, Giuseppe Auria i Carlo Ventimiglia, comte de Prades; el suís Karl Nikolaus Lang (més conegut pel seu nom llatinitzat de Carolus Nicolaus Langius); els italians Nicola Pio Garelli i Luigi Ferdinando Marsilli, i els francesos Peire Joseph Garidel i, naturalment, Joseph Pitton de Tournefort.

En l'àmbit civil i professional, va ser jurat del Consell de Cent els períodes 1688-1690 i 1693-1695 i, a més, va ser conseller cinquè (el càrrec més alt al qual podien aspirar els del seu estament al govern municipal) el 1698, fet que li va donar un paper rellevant en les negociacions amb els ocupants francesos de la ciutat després del setge de 1697 gràcies al seu bon coneixement de la llengua francesa.

4. ELS SALVADOR I EL SEU ENTORN, DE 1700 A 1714. UNS ANYS ESTELLARS DE LA CIÈNCIA A BARCELONA

Jaume Salvador tenia cinquanta anys el 1700. Encara viuria fins més enllà dels noranta, ja que va morir el 23 de juny de 1740; va sobreviure, com veurem, el seu fill gran, Joan Salvador i Riera. Aquest complia el primer de desembre de 1700 els disset anys i ja s'havia graduat de mestre en arts. Dos anys més tard era admès al Col·legi d'Apotecaris. El seu germà Josep, set anys més jove, era encara un infant.

Tal com hem vist, Joan Salvador i Boscà i Jaume

Salvador i Pedrol ja s'havien relacionat, abans de 1700, amb alguns dels científics europeus més destacats del seu temps, però va ser amb el retorn a Barcelona de Joan Salvador i Riera, després d'uns anys de formació per França i Itàlia, que els lligams de la família d'apotecaris barcelonins amb la «república de les lletres» es van multiplicar i estrènyer al màxim.

Joan Salvador i Riera (1683-1726), el fill gran de Jaume Salvador i Pedrol, va gaudir efectivament d'una etapa de formació molt més completa i ambiciosa que el seu pare i el seu avi, perfectament comparable a la de les figures europees més destacades del seu temps, amb moltes de les quals estigué en contacte epistolar i d'intercanvi d'exemplars per als respectius gabinets de curiositats. Entre 1702 i 1706 estudià al costat dels millors mestres per a tornar a Barcelona quan la rebotiga de Jaume Salvador havia esdevingut la seu d'una tertúlia científica informal d'apotecaris, metges, cirurgians i altres interessats pels temes científics, tant catalans com dels exèrcits aliats de Carles III d'Habsburg, que es mantingué activa almenys mentre Barcelona gaudí de l'estatus de cort del pretendent austríac a la Corona espanyola.

Primer de tot, tal com havia fet el seu pare una trentena d'anys abans, va acudir a Montpeller, on tingué encara per mestre Peire Magnol, en aquests anys ja professor a la universitat. Va compartir herboritzacions pel Llenguadoc i la Provença amb Magnol mateix i també amb Peire-Joseph Garidel,¹¹ amb qui possiblement també passà un temps estudiant a Ais de Provença. Més tard, la tardor de 1705, passà a París, on la rebuda que li va fer Tournefort no va desmerèixer de la que aquest havia rebut mig segle abans, a Barcelona, de Jaume Salvador. Tournefort va acollir el fill del seu amic a casa seva i li donà tota mena de facilitats per a perfeccionar-se en la botànica.

A París, Joan Salvador va ser condeixeble, entre d'altres, d'Antoine de Jussieu,¹² un altre futur natura-

11. Peire-Joseph Garidel (Manòsca, Provença, 1658 - Ais de Provença, 1737) fou un metge i botànic provençal. Catedràtic a la Universitat d'Ais de Provença, va ser corresponsal de Tournefort a l'Académie Royale des Sciences a partir de 1699 i herboritzà per tota la Provença en companyia seva i també en la de Plumier i Joan Salvador. És autor d'*Histoire des plantes qui naissent aux environs d'Aix et dans plusieurs autres endroits de la Provence* (1715), el primer assaig de flora de la Provença, en el qual recull, entre altres coses, les varietats de vinya conreades al seu temps en aquest territori. Se'n conserva, a les col·leccions Salvador, una extensa carta adreçada a Jaume Salvador, datada a Ais de Provença el 19 de novembre de 1704, que és en realitat una memòria sobre les aigües d'una de les fonts termals d'aquella ciutat, de les quals degué trametre mostra a Jaume Salvador, atès que li demana que en faci una anàlisi acurada i li'n comuniqui els resultats.

12. Antoine de Jussieu (Lió, 1686 - París, 1758) fou un botànic francès, deixeble de Magnol i de Tournefort, a qui succeí el 1710 com a demostrador de botànica del Jardin du Roi. El 1715 va ser nomenat membre («pensionnaire») de l'Académie Royale des Sciences, i va escollir com a corresponsal acadèmic Joan Salvador.

lista destacat amb qui el lligà una amistat duradora. Però l'estada a París no va ser tan llarga com segurament hauria desitjat Joan Salvador a causa de l'esclat de la Guerra de Successió d'Espanya, que l'obligà a abandonar París i passar a Itàlia.

No coneixem gaires detalls del viatge italià de Joan Salvador. Es va dilatar de març a setembre o octubre de 1706, va visitar les costes i les muntanyes de la Ligúria durant la primavera i els mesos de maig i juny va viatjar fins a Roma, passant per Pisa i pels Presidís de Toscana. Durant la seva estada a Roma va assistir a les classes de Giovanni Battista Trionfetti,¹³ de qui més tard es declarà deixeble i amic i de qui va rebre un bon grapat de plantes del jardí de La Sapienza. Al seu pas per Pisa, també va fer coneixença amb Michelangelo Tilli (1655-1740),¹⁴ que ocupava la càtedra de botànica de la universitat, de qui va rebre també alguns plecs d'herbari.

Finalment, quan els èxits bèl·lics de les forces de Carles III d'Habsburg i dels seus aliats van esvaïr, si més no temporalment, les amenaces que pesaven sobre Catalunya, va arribar l'hora del retorn a Barcelona. Una Barcelona esdevinguda cort reial, en la qual la presència de nombrosos estrangers de diversa procedència afavoria un cosmopolitisme creixent i una mirada atenta als corrents intel·lectuals renovadors que arribaven sobretot del nord i del centre d'Europa. Aquestes noves circumstàncies s'havien traduït, entre altres coses, en una activitat científica sens dubte modesta però d'un nivell parió al de moltes ciutats europees del pes demogràfic, també prou modest, de la Barcelona de l'època. Una activitat de la qual participava la tertúlia de la rebotiga de l'apotecaria Salvador de la cantonada del carrer Ample i el de la Fusteria.

Entre els participants, s'hi trobaven, per exemple, personalitats de molt de pes a la cort de Carles III d'Habsburg, en particular dos dels seus metges de cam-

bra, tots dos italians, el bolonyès Nicola Pio Garelli¹⁵ i el napolità Felix Gabriele Longobardo,¹⁶ o el lloctinent de Catalunya Leo Corfitz, comte d'Ulfeldt;¹⁷ al costat d'altres personatges més modestos, com el jove militar portuguès Pedro Miguel d'Almeida,¹⁸ més tard governador colonial al Brasil i a l'Índia portuguesa, o Anton Poda von Neuhaus.¹⁹ També una bona part del personal sanitari de les forces angleses aliades de Carles III

15. Nicola Pio (o Pius Nikolaus) Garelli (Bolonya, 1675 - Viena, 1739) fou un metge i erudit bolonyès, metge de cambra de Carles III d'Habsburg des de 1696, quan encara no era aspirant a la Corona hispànica. L'acompanyà en tots els seus itineraris per la península Ibèrica com a pretendent a la Corona hispànica i, més tard, a Viena, amb Carles ja convertit en emperador, va ser el creador i primer prefecte de la biblioteca de la cort imperial.

16. Felix Gabriele Longobardo (Castellammare di Stabia, 1660 - Viena, 1747) fou un metge napolità. Protometge del regne de Nàpols i metge de cambra de Carles III d'Habsburg durant la seva estada a Barcelona, al servei del qual romangué com a primer metge un cop fou coronat emperador. A la mort de Carles VI (1740) continuà a la cort vienesa com a metge de cambra de l'emperadriu vídua.

17. Leo Corfitz, comte d'Ulfeldt (Copenhague, 1651 - Viena, 1716), fou un noble i militar austríac, d'origen danès. Formà part del seguici militar de Carles III a Barcelona, com a mariscal de camp. Nomenat lloctinent de Catalunya (1706-1710), tingué encomanada la defensa de Barcelona durant el setge de 1706 i va dirigir la defensa de l'Empordà i la Cerdanya enfront de les forces franceses el 1709. Dos dels seus fills nasqueren a Barcelona, on la seva dona formava part del seguici de la reina. Encara que Pourret no l'esmenta, no hi ha dubte que durant la seva estada a Barcelona es relacionà amb els Salvador, ja que a l'herbari de Salvador figuren plantes procedents del seu jardí.

18. Pedro Miguel d'Almeida (Lisboa, 1688 - Cascáis, 1756) fou un noble i militar portuguès, a partir de 1733, tercer comte d'Assumar. Vingué a Catalunya el 1705, acompanyant el seu pare, ambaixador de Portugal a la cort de Carles III d'Habsburg, i s'incorporà a l'exèrcit aliat el 1708, de manera que és molt possible, atès el seu interès per la història natural, que hagués visitat la tertúlia de la rebotiga dels Salvador, encara que no fos esmentat per Pourret. El 1713 tingué al seu càrrec, segons els termes del Tractat d'Utrecht, l'evacuació de les tropes portugueses que romanien a Catalunya, que hagué de dur a terme en molt difícils condicions, travessant tota la Península i exposat a l'hostilitat, tant de les poblacions catalanes i aragoneses, que miraven els portuguesos com a traïdors, com de les castellanques, que els miraven com a enemics. En tot cas, Joan Salvador i Pedro Miguel d'Almeida es retrobaven a Lisboa el 1717 durant les estades que hi feren Joan Salvador i els Jussieu. El 1717 mateix, pocs mesos després d'aquelles estades, Pedro Miguel d'Almeida va ser nomenat governador de São Paulo i Minas Gerais, on va romandre fins a 1721, i més tard (1744) virrei de l'Índia portuguesa. El 1748 rebé el títol de marquès d'Alorna per haver reconquerit el fort d'aquest nom, una vintena de quilòmetres al nord de Goa. Se'n conserva una carta adreçada a Joan Salvador, datada el 7 de maig de 1720 a Vila do Carmo (Minas Gerais), al Brasil, que és l'única que es conserva a les col·leccions Salvador procedent de fora del continent europeu.

19. Anton Poda von Neuhaus (Flavon, Trento, 1650 - Viena (?), 1720) fou un personatge originari de Flavon, a Trento, del qual desconecim la professió i la resta de dades biogràfiques, excepte que va ser ennoblit el 1701 per l'emperador Leopold I. Devia venir a Catalunya amb el seguici de Carles d'Habsburg, atès que, segons Pourret, va ser un dels tertulians de la rebotiga de Jaume Salvador.

L'any següent rebé del regent de França, Felip d'Orleans, l'encàrrec d'emprendre un viatge per Espanya i Portugal per completar les exploracions de Tournefort de 1680, 1687 i 1688, en el qual dugué com a adjunt Joan Salvador.

13. Giovanni Battista Trionfetti (o Trionfetti) (Bolonya, 1658 - Roma, 1708) fou un metge i botànic italià. Professor de botànica i director del jardí botànic de la Sapienza, a Roma. S'enfrontà a Francesco Redi i a Malpighi en defensar la generació espontània i s'oposà als preformacionistes com Malpighi mateix. El 1685 publicà *Observationes de ortu ac vegetatione plantarum*.

14. Michelangelo Tilli (Castelfiorentino, Toscana, 1655 - Pisa, 1740) fou un metge i botànic toscà. A l'inici de la seva carrera, de 1681 a 1685, va ser metge de la flota del gran ducat de la Toscana i en qualitat de tal viatjà per tota la Mediterrània, des de les Balears fins a Constantinoble, on fou metge de la cort del soldà Mehmet IV. El 1685 va ser nomenat professor de botànica i director del jardí botànic de la universitat de Pisa, en el qual introduí nombroses espècies exòtiques gràcies, entre altres coses, a la construcció d'hivernacles, els primers coneguts a Itàlia. És autor de *Catalogus plantarum Horti Pisani* (Florència, 1723).

d'Habsburg, en particular els dos metges, Jan (o John) Lecaan²⁰ i John Freind,²¹ de l'hospital de campanya anglès a Catalunya (1706), els dos mestres cirurgians d'aquest hospital de campanya, Pelham Johnston²² i William Neilson, i el mestre apotecari William Squire.

I, indubtablement, també participaven a les tertúlies de la rebotiga de Jaume Salvador tertulians locals, com Jaume i Joan Salvador mateixos, l'apotecari Francesc Sala (i segurament altres apotecaris, metges i cirurgians amics) i, a mesura que tingué edat per a ser-hi admès, Josep Salvador i Riera, el segon fill de Jaume, que tenia setze anys el 1706, però que aviat devia començar a practicar l'art de la farmàcia, ja que el 1718 seria admès al Col·legi.

Durant aquests anys, Joan Salvador hagué de restringir la seva activitat d'intercanvi científic a «curiosos» dels països amb els quals es podien mantenir des de Barcelona comunicacions més o menys regulars a desgrat de la guerra, fonamentalment Anglaterra, els Països Baixos i Itàlia. En tenim un exemple en la correspondència d'aquests anys entre Joan Salvador i Riera i James Petiver, que s'ha estudiat amb força detall (Camarasa i Ibáñez, 2007; Camarasa i Ibáñez, 2012). Entre les informacions més interessants que hi figuren,

20. Jan (o John Polus) Lecaan (fl. 1684-1721) fou un metge i naturalista flamenc al servei de l'exèrcit anglès. Durant la Guerra de Successió d'Espanya fou un dels dos metges nomenats per al servei a l'hospital de campanya anglès a Catalunya (1706) i, més tard (1708), metge general de les forces angleses a Espanya. És autor d'*Advice to the gentlemen in the army of the Her Majesty's forces in Spain and Portugal: with a short method how preserve their health and some observations upon several distempers incident to those countries: to which are added the medicinal virtues of many peculiar plants growing naturally in those part and not wild in England* (1708), interessant llibret, una de les primeres manifestacions de medicina preventiva dirigida a oficials d'un exèrcit. Retornat a Anglaterra sembla que passà part dels seus darrers anys (1718-1721) a Theobalds Park, prop de Londres.

21. John Freind (Croton, Northamptonshire, Anglaterra, 1675 - Londres, 1728) fou un metge anglès. Lector de química a Oxford el 1704, l'any següent formà part de les forces angleses enviades a Espanya sota el comandament del comte de Peterborough. El 1706 va ser un dels dos metges (l'altre era Lecaan) de l'hospital de campanya anglès a Catalunya. En retornar a Anglaterra el 1707, publicà dues narracions de les campanyes en què havia participat, en les quals defensava l'actuació del comte de Peterborough, i el 1709 unes *Prelectiones chimicae* que dedicà a Isaac Newton. El 1712 va ser admès a la Royal Society. Elegit membre del Parlament el 1722, passà mig any a la Torre de Londres com a sospitós de conspirar a favor dels Stuart. El 1725 publicà la primera part de *The history of Physic*, obra que havia concebut durant el seu empresonament, i el 1726 la segona. El mateix any va ser nomenat metge de la reina. Durant la seva estada a Catalunya (1706-1707) participà de les tertúlies de la rebotiga dels Salvador.

22. Pelham Johnston (York, 1681 - Ealing, Londres, 1765) fou un cirurgià i metge anglès. Admès com a pupil («sizar») al Saint John's College de Cambridge el 1700, el 1706 va obtenir el nomenament de cirurgià ajudant de l'hospital de campanya anglès a Catalunya. Després de la seva estada a Catalunya obtingué el títol de metge.

cal destacar les que fan referència a la formació d'una part de les col·leccions i de la biblioteca Salvador que han arribat fins a nosaltres. Llistes de comandes, llistes de llibres rebuts, de trameses de plantes i d'altres exemplars o objectes i acusaments de recepció testimonien l'arribada a les mans de Joan Salvador de no pocs dels llibres de la seva biblioteca, la majoria dels quals hi figuren encara avui. Alguns aclariments seus a determinades comandes ens assabenten de llibres que ja hi figuraven abans d'adreçar-se al seu corresponçal londinenc.

Particular interès tenen les cartes de Joan Salvador a Petiver de 1711 per tal com daten amb tota precisió el viatge que el nostre naturalista va fer a Mallorca i Menorca. La recol·lecció de Joan Salvador a les Balears representa la primera exploració botànica d'una certa volada feta en aquestes illes. Salvador anà acompanyat en les seves recol·leccions menorquines d'un cirurgià anglès anomenat George Boucher i possiblement també de James Campbell, metge o cirurgià de la guarnició anglesa de l'illa i també corresponçal de Petiver. A la seva carta des de Maó fa referència a un cert doctor Stuard, gairebé amb tota seguretat Archibald Stewart, en aquell moment cirurgià en cap de les forces angleses d'ocupació de Menorca. Les circumstàncies bèl·liques propiciaren, també, que el retorn de Maó a Barcelona Joan Salvador l'hagués de fer ni més ni menys que en un vaixell de línia anglès de setanta canons, el *Grafton*, sota el comandament de George Forbes, Lord Forbes (1685-1765), que havia estat ajudant de camp del príncep Jordi de Hessen-Darmstadt a la presa de Gibraltar el 1704.

L'exploració de les Balears per Joan Salvador i Riera (paral·lela, a una escala més modesta, de la feta per Tournefort de les illes de la Mediterrània oriental) desvetllà un considerable interès a alguns dels seus contemporanis. Així, per exemple, Sir Hans Sloane li féu saber a través de Petiver el seu interès per les plantes balears i li oferí a canvi d'una tramesa d'aquestes el seu llibre sobre la història natural de Jamaica, així com la influència que pogué exercir per fer-lo acceptar com a membre de la Royal Society, que era presidida en aquells anys (1703-1727) per Sir Isaac Newton. Hermann Boerhaave, per la seva banda, va incloure en el seu *Index alter plantarum quae in horto academico lugduno-batavo aluntur* (1720) les descripcions, trameses per Joan Salvador, d'unes quantes de les espècies balears rebudes i no deixà de regradar-ho al seu corresponçal.

En algunes de les cartes de Joan Salvador a Petiver trobem referències a la marxa de la guerra, de vegades força impressionants en la seva naturalitat, sobretot la datada el 6 de desembre de 1714, transcrita parcialment més amunt, en la qual Salvador explica com havia hagut d'amagar les seves col·leccions en lloc protegit dels bombardeigs durant el setge de Barcelona i que

ell havia romàs a la ciutat mentre el seu pare i el seu germà petit n'havien sortit i havien marxat a les propietats familiars; quan escriu es troba enmig de la reorganització de les seves col·leccions i de la biblioteca familiar salvades sense dany de la maltempada, i té el projecte d'anar als Pirineus així que faci bon temps. També la resposta de Petiver, cosa excepcional en la seva ploma, sempre d'una correcció freda i distant, deixa traslluir una sincera emoció tal com hem vist al començament.

I no era Petiver l'únic corresponsal preocupat per la sort de Salvador i de Barcelona. Coneixem una carta de Boerhaave al naturalista anglès William Sherard, llavors cònsol britànic a Esmirna, datada el 30 d'agost de 1714, en la qual expressa el seu lament per la dissort de Barcelona, en particular per les aportacions dels Salvador a l'esplendor del jardí de Leiden amb les seves trameses de plantes de Catalunya, Mallorca i Menorca (Lindeboom, 1962).²³ Unes aportacions gens insignificants, per cert; en els diaris botànics de Boerhaave figuraven prop de quatre-centes entrades de plantes trameses pels Salvador, pare i fill, que havien estat sembrades al jardí botànic de Leiden.

5. NATURALISTES CATALANS AL CAMP BORBÒNIC

I no hem d'oblidar que, a l'altre costat de les muralles de la Barcelona assetjada de 1714, també hi havia catalans interessats per les ciències de la natura, alguns dels quals havien d'assolir anys a venir posicions importants en les institucions borbòniques. És el cas, principalment, de Josep Quer i Joan Minuart, que havien d'esdevenir, el 1755, els primers professors del Real Jardín Botánico de Madrid quan aquest va ser fundat per la Corona.

Josep Quer, nascut el 1695 a Perpinyà, tenia dinou anys el 1714 i probablement vivia encara a Perpinyà practicant de cirurgia com a fadrí. Fill de Josep Quer i Copons, tinent coronel de cuirassers, mort en combat el 1707 lluitant a l'exèrcit filipista, s'incorporà en una data que desconeixem²⁴ al regiment d'infanteria Sòria núm. 3, de guarnició a Girona. Amb el seu regiment viatjà per l'Aragó, Catalunya, el País Valencià, l'Àfrica del Nord (Orà) i, sobretot, Itàlia, on va romandre entre 1733 i 1736, cosa que li va permetre, a més d'herboritzar per gran part d'Itàlia, aprofitar el temps

d'aquartermament a Pisa per a progressar en l'estudi de la botànica amb Michelangelo Tilli, que sembla que va ser el seu veritable mestre en aquesta matèria i un dels seus primers corresponsals. Nomenat primer ajudant de cirurgia major, Quer passà a Madrid amb el coronel del seu regiment però ben aviat, protegit pel germà d'aquest, el duc d'Atrisco, es dedicà preferentment a estudiar la flora dels voltants de Madrid i dels *reales sitios* (Aranjuez, el Escorial, la Granja de San Ildefonso) i a cultivar al jardí del seu protector les plantes que li semblaven d'interès, bo i formant així el primer esbós del que seria anys després el primer jardí botànic de la cort.

La biografia de Joan Minuart és en molts punts paral·lela a la de Quer. D'origen més modest, nascut el 1693, no se sap del cert si a Barcelona o a Sant Celoni, s'allistà com a ajudant d'apotecari a l'exèrcit filipista que assetjava Barcelona el 1713, després d'haver practicat un temps amb apotecaris de Barcelona (sembla que entre ells Jaume Salvador) i de Sant Cugat del Vallès. Acabada la guerra, obtingué del protomedicat el 1722 l'aprovació per exercir d'apotecari, però el Col·legi de Barcelona no li permeté obrir botiga per no haver practicat el temps necessari amb cap mestre apotecari de la ciutat i hagué de conformar-se a exercir la seva professió al convent dels agustins i a la ciutatella. Sembla (però no és segur) que participà a les campanyes d'Itàlia de 1733-1737. El que sí que és segur és que la primavera de 1737 anà a Madrid, on Quer el va acollir a casa seva, va trobar bona rebuda als ambients de l'Academia Médica Matritense i va poder publicar les descripcions d'algunes plantes (1739). Tornà a Barcelona, on finalment el capità general li permeté obrir botiga a la Ciutatella però amb la prohibició expressa, imposada pel Col·legi d'Apotecaris barceloní, de vendre als veïns de la ciutat, sinó només a aquells que vivien dins del recinte de la ciutatella.

El 1741, amb motiu de la Guerra de Successió d'Àustria, tant Quer com Minuart formaren part de l'exèrcit expedicionari espanyol que havia d'embarcar cap a Itàlia i, mentre esperaven a Barcelona l'ordre de marxa, tots dos van compartir herboritzacions pel Montseny, la plana de Vic, el Collsacabra, la Garrotxa i la vall de Camprodon, en les quals participà també el gendre de Minuart, apotecari com ell, Antoni Bolòs.

Les campanyes d'Itàlia duraren fins al 1748. En el seu transcurs tingueren ocasió de conèixer el catedràtic de Bolonya Giuseppe Monti, que ja havia estat corresponsal, anys abans, de Joan i de Jaume Salvador. Al seu retorn, tant Quer com Minuart s'instal·laren definitivament a Madrid i el 1755 van rebre els nomenaments de primer i segon professor, respectivament, del tot just creat Real Jardín Botánico. Aquests càrrecs els havien de posar en contacte amb els naturalistes més capdavanters d'arreu d'Europa: els Jussieu, François

23. Encara que Lindeboom interpreta erròniament les paraules *multum doleo Barchinone fatum* ('em sap molt greu la dissort de Barcelona') a la carta de Boerhaave.

24. Segurament va ser després de 1715, data en què aquest regiment va participar en l'ocupació de Mallorca a favor de les forces filipistes; els biògrafs de Quer, que detallen tots els seus viatges, no esmenten cap visita a Mallorca. També va haver de ser abans de 1725, data que esmenta Quer en la seva *Flora española* en referència a activitats seves a la guarnició de Girona.

Boissier de Sauvages, Laurent Garcin, Albrecht von Haller i, sobretot, Carl von Linné.²⁵

Quer va morir el 1764 i va ser succeït en el càrrec pel metge català Miquel Bernades i Mainader (1708-1771). Minuart, el 1771, encara que des de 1768 el seu estat de salut el tenia tan disminuït que més d'un biògraf l'ha donat per mort en aquell any. El seu successor va ser l'apotecari, també català, Antoni Palau i Verdera (1734-1793), emparentat amb els Salvador. Per això s'ha parlat de vegades d'una «escola catalana de Madrid» de botànics, encara que sense gaire fonament, per tal com les formacions de tots aquests botànics eren molt diverses i no hi havia més relació entre ells que el seu origen català i, en el cas de Quer i Minuart, la seva condició militar i les campanyes italianes que havien compartit.

Un tercer naturalista català, perpinyanès com Quer, tampoc no va haver de patir les angúnies del setge de 1714. En el seu cas perquè ja era súbdit del rei de França. Es tracta de Pere Barrère i Volar (1690-1755). La correspondència entre ell i Joan Salvador, recentment recuperada,²⁶ ens el presenta, ja el 1718, com algú en relació estreta amb els naturalistes barcelonins. És molt possible que Barrère i Josep Salvador i Riera haguessin coincidit a la Universitat de Montpeller (encara que tots els biògrafs de Barrère asseguruen que havia fet els seus estudis de medicina a Perpinyà, on s'hauria doctorat el 1717). En tot cas, d'aquesta correspondència es dedueix que Joan Salvador l'hauria posat en contacte amb Antoine de Jussieu, en els cursos del qual, al Jardin du Roi de París, assistí Barrère el 1719 recomanat per Joan Salvador.

Dos anys després, recomanat per Jussieu, el regent de França, Felip d'Orleans, el proposava al Consell de Marina com a hàbil botànic susceptible de ser enviat a Caiena com a metge botànic reial. Amb aquest títol s'embarcà, el 1722, cap a la *França Equinoccial* (nom que rebien en aquells anys les possessions de la Corona francesa a l'Amèrica tropical) i allí romangué tres anys (1722-1725). Al seu retorn, fou nomenat corresponsal de l'Académie Royale des Sciences (1725), catedràtic de la Universitat de Perpinyà (1727) i metge de l'hospital militar d'aquesta ciutat (1728).

Més tard (1737-1738), va ser rector de la Universitat de Perpinyà i publicà diverses obres de medicina i d'història natural: *Question de médecine, où l'on examine si la théorie de la botanique ou la connoissance des plantes est nécessaire à un médecin* (1740), *Dissertation*

25. Si bé Quer mai no va veure aquest darrer de bon ull per les opinions crítiques que havia manifestat en relació amb els botànics espanyols. Minuart, per contra, va acomboiar tant com va poder Pehr Löfving, el jove deixeble de Linné enviat per aquest a Madrid el 1751, i va mantenir correspondència amb tots dos.

26. De fet, ja es coneixia una correspondència, molt més tardana, de Barrère amb Josep Salvador (CAMARASA i AMIGÓ, 1993), fet que demostra una relació duradora amb la família d'apotecaris.

sur la cause physique de la couleur des nègres, de la qualité de ses cheveux et de la génération de l'une et de l'autre (1741) i *Essai sur l'histoire naturelle de la France équinoxiale, ou dénombrement des plantes, des animaux et des minéraux qui se trouvent dans l'île de Cayenne, les îles de Rémire, sur les côtes de la mer et dans le continent de la Guyane* (1741), *Nouvelle relation de la France équinoxiale, contenant la description des côtes de la Guyane; de l'île de Cayenne; le commerce de cette colonie; les divers changements arrivés dans ce pays et les moeurs et coutumes des différents peuples sauvages qui l'habitent* (1743, traduïda a l'anglès el 1746), *Ornithologiae specimen novum, sive series avium in Ruscinone, Pyrenaeis montibus, atque in Gallia aequinoxiali observatarum* (1745), *Observations sur l'origine et la formation des pierres figurées* (1746) i *Observations anatomiques tirées de l'ouverture des cadavres propres à découvrir la cause des maladies et leurs remèdes* (1751). També va deixar inèdita una *Topographie botanique du Roussillon*, una còpia manuscrita de la qual es conserva a la biblioteca de la Facultat de Medicina de Montpeller (Amigó, 1983). Elegit novament rector, va morir el 1755 en l'exercici d'aquest càrrec.

A banda de la correspondència amb els germans Salvador i amb Antoine de Jussieu, Barrère va mantenir una àmplia xarxa de corresponsals, entre els quals van figurar alguns dels naturalistes més destacats del seu temps, com Carl von Linné o Albrecht von Haller. Precisament, en dues de les seves cartes a Linné, Barrère fa referència explícita al patriarca de la família Salvador, Jaume Salvador, i l'assabenta de la seva mort el 22 de juny de 1740 als noranta-dos anys d'edat:

Jacobus Salvador Catalanus, pharmacopola, Botanicus peritissimus, vir officii plenus, obiit Barcinonae 22 mensis junii 1740 aetatis 92 annos.²⁷

6. ELS SALVADOR DESPRÉS DE 1714

Només acabar la guerra, Joan Salvador pogué reprendre les relacions epistolars amb els seus amics francesos interrompudes entre 1706 i 1714, i molt particularment amb els botànics del Jardin du Roi, que li confirmaren la notícia de la mort de Tournefort, que ja havia rebut, amb incredulitat, el 1710 a través d'un cirurgià anglès que havia arribat a Barcelona procedent de Gènova. També s'assabentà que el seu condeixeble i amic Antoine de Jussieu ocupava al jardí, d'ençà de 1710, el lloc del seu mestre.

Ben aviat, quan encara no havia passat un any del tràgic onze de setembre de 1714, el 19 de juny

27. «El català Jaume Salvador, apotecari, expertíssim botànic, home d'exquisida cortesia, morí a Barcelona el 22 de juny de 1740 als 92 anys.» (Carta de Barrère a Linné, datada a Perpinyà el 10 de gener de 1741 [HULTH *et al.*, 1916, p. 162])

de 1715, Jussieu obtenia per a Joan Salvador el nomenament de corresponsal seu a l'Académie Royale des Sciences de París, tal com havia fet anys abans Tournefort amb el seu pare. En canvi, malgrat les promeses que li havia fet Sloane, els bons oficis de Petiver i la seva pròpia insistència en la correspondència amb aquest, no va reeixir a obtenir un nomenament semblant de la Royal Society de Londres; ni tan sols després d'oferir la tramesa de totes les seves descobertes i, en particular, un *Botanomasticon Catalanicum*, avui perdut, que, sens dubte —si mai fou acabat—, hauria estat la primera «flora» del territori del Principat de Catalunya.

En tot cas, el nomenament de corresponsal de l'Académie Royale des Sciences de París donaria peu, el 1716, a la participació de Joan Salvador en un viatge per tota la península Ibèrica en companyia del seu corresponsal i amic parisenc Antoine de Jussieu. El viatge, promogut pel president de l'Académie Royale des Sciences, l'abbé Jean-Paul Bignon, tenia per objecte completar les exploracions de Tournefort de 1680, 1687 i 1688. Antoine de Jussieu anava acompanyat per Philippe Simonneau, pintor i gravador de l'Académie Royale des Sciences, i pel seu germà Bernard de Jussieu, que llavors només tenia disset anys però anys a venir seria també un botànic notable. A partir de Barcelona, segons manifestava en el seu primer informe al regent de França, Felip d'Orleans (Laissus i Laissus, 1970), el botànic francès «crut devoir se donner pour adjoint dans son voyage le Sieur Salvador, apothicaire de Barcelone, reconnu pour le plus célèbre botaniste de ce royaume et correspondant de l'Académie Royale des Sciences». ²⁸ No era pas endebades que ho creia així, a banda els mèrits científics indubtables de Joan Salvador, aquest aportà a l'expedició uns mitjans logístics (i econòmics) que només coneixem indirectament a través de la correspondència entre els dos naturalistes posterior al viatge i pel mateix diari de viatge que Joan Salvador va deixar manuscrit (Salvador, 1972).

En efecte, el viatge d'Espanya i Portugal, des de la sortida de Barcelona el 7 d'octubre de 1716 fins al retorn el 30 de maig de 1717, el feren en la calessa dels Salvador (els Salvador disposaven de calessa i calesses propis) i també, quan volien desviar-se del camí ral per retrobar la calessa en un altre punt, en mules de sella, igualment aportades per Joan Salvador. Durant el viatge, Salvador hagué de deixar diners a Antoine de Jussieu i fins i tot al pintor Simonneau, els quals, segons ens assabenta la correspondència entre els germans Jussieu i Joan Salvador, no arribaren a percebre les retribucions que els corresponien pel seu viatge fins a l'estiu de 1719. Bernard de Jussieu, en una carta datada el 27

d'agost de 1719, n'informa Joan Salvador i li demana de part del seu germà que passin comptes dels avançaments fets per l'apotecari barceloní al llarg del viatge. S'ha conservat a la biblioteca Salvador un esborrany parcial de la resposta de Joan Salvador i dels comptes d'aquest, del qual resulta que els seus préstecs pujaven a vuit dobles d'or catalanes i vuit monedes d'or portugueses (de valor semblant a les catalanes, encara que més apreciades perquè eren de més bona llei), tot plegat unes cent cinquanta lliures, quantitat considerable a l'època (Camarasa, 1995).

Els resultats científics del viatge han corregut sort diversa. Ja a mig viatge, Joan Salvador adreçà a Boerhaave des de Lisboa alguns plec de plantes i sobretot llavors, que el botànic neerlandès plantà al jardí botànic de Leiden el 1717. També trameté plantes seques i llavors als seus corresponsals anglesos, cosa que inquietà Antoine de Jussieu, que li demanava que no escampés gaire les troballes que havien fet fins que no hagués imprès la seva relació del viatge, publicació que no va arribar a veure la llum. Antoine de Jussieu s'hagué de limitar a adreçar al regent de França, Felip d'Orleans, l'informe al qual ja hem fet referència i a publicar algunes memòries sobre temes que li semblaren especialment remarcables (Jussieu, 1717; Jussieu, 1719), sens dubte no tots els que hauria volgut a causa de la complicada situació econòmica i social d'aquell moment a França ²⁹ i a la seva dedicació a la pràctica mèdica i a les seves funcions al Jardin des Plantes. En tot cas, no pogué publicar mai la relació completa del seu viatge. En canvi, la majoria de les plantes trameses per Salvador a Petiver i a Sloane (més d'un miler de plec, si bé no tots corresponents al viatge d'Espanya i Portugal) figuren avui a les col·leccions del Natural History Museum de Londres (Ibáñez *et al.*, 2006).

Joan Salvador va morir prematurament, quan només tenia quaranta-quatre anys, el 21 de febrer de 1726. Abans, però, encara havia tingut temps de confeigir un *Botanomasticon Catalaunicum* (de fet, el que avui anomenariem una *flora de Catalunya*), desgraciadament perdut, i un interessant informe sobre la pesca a les costes catalanes, que remeté el 1722 a l'Académie Royale des Sciences de París.

Mentrestant, Josep Salvador i Riera (Barcelona, 1690-1761), el segon fill apotecari i naturalista de Jaume Salvador, després d'haver estat admès pel Col·legi d'Apotecaris barceloní el 1718, havia passat a Montpeller, com el seu pare i el seu germà. Sembla que hi romangué fins a 1720 i obtingué el títol de metge. Possiblement a causa d'un intent seu d'exercir la seva doble

28. Va considerar que li calia prendre com a adjunt en el seu viatge el senyor Salvador, apotecari de Barcelona reconegut com el més cèlebre botànic d'aquell regne i corresponsal de l'Académie Royale des Sciences.

29. Els anys de la regència de Felip d'Orleans (1715-1722) van ser anys de greu crisi econòmica i social a França, encara agreujada, el 1720, per l'anomenada *pesta de Marsella*, que va afectar greument tot el sud del reialme. Antoine de Jussieu se'n lamenta amargament en la seva correspondència d'aquests anys amb Joan Salvador.

titulació com a apotecari i metge, el seu pare rebia l'ordre, el maig de 1721, que ni ell ni els seus dos fills «apliquessin remeis ni medicaments» sota pena de cinc-cents lliures (Jordi, 2003).

Fins a la mort del seu germà, el 1726, no es té notícia de cap altra activitat científica de Josep Salvador que un viatge a Menorca el 1725. I entre la data d'aquesta mort i la de la mort del seu pare, el 1740, tampoc acaba de manifestar-se amb personalitat pròpia, sinó en l'estela d'aquest. Tanmateix, les relacions amb apotecaris i cirurgians influents a la cort de Madrid es va fer extensiva a alguns dels més actius des del punt de vista científic, com José Hortega i els seus companys de la Tertulia Literario-Médico-Quirúrgica-Farmacéutica de 1733, origen de l'Academia Médica Matritense, o també els catalans Josep Quer i Josep Borges, cirurgians, o Joan Minuart, apotecari.

Així, el 1737, tant Jaume com Josep Salvador eren nomenats membres honoraris de l'Academia Médica Matritense i, tot i que ja s'acostava als noranta anys i mai no va viatjar a Madrid, Jaume Salvador era nomenat, el 31 de desembre d'aquell any, director de Farmàcia d'aquesta, càrrec en el qual el va succeir, un any més tard, Josep.

Aquell mateix 1739 que ocupava aquest càrrec, Josep Salvador i Riera es casava amb la seva neboda Eulàlia Salvador i Benages, única filla del seu germà Joan i, en morir Jaume Salvador el 1740, el va succeir com a titular de l'apotecaria i va entrar en possessió del patrimoni familiar i, en particular, de la rica biblioteca i les encara més riques col·leccions, a l'augment de les quals ell ja havia sens dubte contribuït. Entre aquesta data i la de la seva mort, el 1761, Josep Salvador organitzà la biblioteca, l'herbari i les col·leccions familiars en la disposició que han arribat fins a nosaltres. Féu construir prestatgeries per als llibres, armaris per a les col·leccions de drogues i d'animals conservats en esperit de vi, calaixeres per a les col·leccions de petxines, minerals, fòssils i medalles, caixes especials per a servir d'herbari i altre mobiliari i accessoris. Envià igualment a relligar molts dels seus llibres a Montpeller pel famós Laget, un dels relligadors de més prestigi dels anys centrals del segle XVIII.

Va mantenir, com el seu pare i el seu germà, una àmplia xarxa de comunicació epistolar en la qual trobem vells coneguts com Pius Nikolaus Garelli, metge ara de l'emperador d'Àustria, o Antoine de Jussieu, però sobretot personatges de les noves generacions, en particular el metge perpinyanès Pere Barrère i l'apotecari castellà José Hortega, ja esmentat, o el cavaller de Baillon,³⁰ director general de fortificacions del gran duc de Toscana. Però sobretot el veiem mantenir una cor-

respondència ben activa, principalment sobre temes professionals, amb força apotecaris coetanis, principalment catalans (Francesc Ametller, de Cardona; Josep Salat, de Cervera; Josep Carreras, de Palamós; Francesc Bals, de Ciutat de Mallorca; Antoni Portella, de Maó; Vicent Peris, de València).

Probablement va mantenir la tertúlia iniciada pel seu pare, limitada als coneguts més pròxims, alhora que acollia els visitants que s'interessaven pel seu gabinet, com ara Antoine Joseph Dezallier d'Argenville (1742), Peire Cusson (1754), Norberto Caino (1755), Bonaventura Serra i Ferragut (1759) o Antoine Richard (1760).

7. CONCLUSIONS

Com a mínim entre 1650, data de l'única carta conservada de Barrelier a Joan Salvador i Boscà, i 1761, data de la mort de Josep Salvador i Riera, tenim documentada l'activa participació dels naturalistes catalans en les xarxes de comunicació del seu temps. Les visites de naturalistes i d'altres estudiosos o erudits van sovintegar al llarg d'aquells cent anys i que en més d'una ocasió van compartir viatges i herboritzacions amb ells. Tenim igualment documentada la presència a les tertúlies de la rebotiga de Jaume Salvador i Pedrol, com a mínim entre 1705 i 1711, de nombrosos contertulians estrangers i també locals i, si no la certesa, la probabilitat que les tertúlies van continuar i que, a la mort de Josep Salvador, es van traslladar a la rebotiga de l'apotecari Francesc Sala, emparentat amb els Salvador. Tenim, recíprocament, la certesa dels estudis i els viatges fora de casa nostra d'un bon nombre dels nostres naturalistes d'aquells anys.

El 1714 va suposar un daltabaix en la vida de molts, com en la vida del país sencer, però la continuïtat en l'interès pel saber es va mantenir i en pocs mesos es van reconstruir els lligams amb els antics corresponents i se'n van construir de nous. Acceptada la derrota, la majoria va optar per incorporar-se, com més aviat millor, a les noves estructures de poder i, més tard, a les noves institucions professionals i científiques creades pels monarques de la casa de Borbó.

En qualsevol cas, l'activitat científica catalana d'aquells anys es manifesta principalment fora de les institucions, com una pràctica privada que només al final del període cristal·litzava en acadèmies que sol·licitaven i obtenien en més o menys mesura el patrocini reial. Les universitats (tret potser de la de Perpinyà, després de l'annexió francesa) semblen absents de tota innovació. Només alguns professors sobresurten de la mediocritat general. Per això entre els naturalistes més destacats trobem més apotecaris i cirurgians que no metges, més aferrats a les tradicions d'escola i a la rutina de la repetició dels programes un curs rere l'altre.

30. En el cas d'aquest, la carta, acompanyada de cinc fulls de notes i datada de 1743, anava adreçada a Joan Salvador, però aquest ja feia anys que era mort.

La recerca sobre l'activitat científica catalana anterior a la creació de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts es troba a les beceroles. Tret dels treballs antics de Pourret i Colmeiro, del de Font i Sagué a començaments del segle xx i dels d'Antoni de Bolòs els anys quaranta i cinquanta, només hi ha hagut una certa continuïtat a partir dels anys vuitanta. La recuperació recent d'un volum considerable de documentació de la nissaga Salvador, actualment en procés de restauració i catalogació a l'Institut Botànic de Barcelona, cal esperar que ajudarà a completar el coneixement, encara molt fragmentari, que en tenim.

8. BIBLIOGRAFIA

- AMIGÓ, Jean Jacques. «La topographie botanique du Roussillon de Pierre Barrère (1690-1755). Éssai de datation et d'attribution». *Conflent*, núm. 125 (1983), p. 3-48.
- BOLÒS, Antoni de. *Nuevos datos para la historia de la familia Salvador*. Barcelona: Real Academia de Farmacia de Barcelona, 1959. (Discursos de Recepción; 3)
- BUSQUETS DALMAU, Joan. *La Catalunya del barroc vista des de Girona: La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- CAMARASA, Josep M. *El botànic Joan Minuart*. Sant Celoni: Impremta Bilbeny, 1986.
- *Botànica i botànics dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1989.
- «*Salvadoriana*, II. Les Jussieu et les Salvador: deux familles de naturalistes au debut du XVIIIe siècle». A: LAISSUS, Yves (ed.). *Les naturalistes français en Amérique du Sud: XVIIe-XIXe siècles*. París: Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 1995, p. 69-102.
- «Algunes fites de la botànica, la història natural i l'ecologia a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona». A: BLANES, Georgina; GARRIGÓS, Lluís (coord.). *IV Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica: (Alcoi, 13-15 desembre 1996)*. Alcoi; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 1998, p. 51-57.
- «Botigues i rebotigues d'apotecaris». A: GARCIA ESPUCHE, Albert (ed.). *Medicina i farmàcia: Barcelona 1700*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1998, p. 112-149.
- CAMARASA, Josep M.; AMIGÓ, Jean Jacques. «*Salvadoriana*, I. La correspondència de Pere Barrère i Volar (Perpinyà, 1690-1755) amb Josep Salvador i Riera conservada a la Biblioteca Salvador de l'Institut Botànic de Barcelona». *Collectanea Botanica*, vol. 22 (1993), p. 73-104.
- CAMARASA, Josep M.; IBÁÑEZ, Neus. «Joan Salvador and James Petiver: a scientific correspondence (1706-1714) in time of war». *Archives of Natural History*, núm. 34 (1) (2007), p. 140-173.
- «Joan Salvador and James Petiver: the last years (1715-1718) of their scientific correspondence». *Archives of Natural History*, núm. 39 (2) (2012), p. 191-216.
- CHAIA, Jean. «Pierre Barrère (1690-1755) médecin botaniste à Cayenne, correspondant d'Antoine de Jussieu». (*Actes du Congrès National des Sociétés Savantes (1964, Lyon)*). Lió, 1964, p. 17-26.
- «Pierre Barrère (Perpignan 1690-1755) médecin anatomo-pathologiste». (*Actes du Congrès National des Sociétés Savantes (1967, Strasbourg et Colmar)*). Vol. 1. Estrasbourg; Colmar, 1967, p. 209-217.
- DAVY DE VIRVILLE, Adrien. *Histoire de la botanique en France*. París: Société d'Édition d'Enseignement Supérieur, 1954.
- FONTENELLE, Bernard de. *Histoire de l'Académie Royale des Sciences*. T. 1. París: Imprimerie Royale, 1731.
- GÓMEZ DE ORTEGA, Casimiro. *Elogio histórico de Don Joseph Quer*. Madrid: Joachin Ibarra, Impresor de Cámara de S. M., 1784.
- HULTH, Johan Markus [et al.]. *Brefoch skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utgifna af Upsala universitet*. Uppsala: A.-B. Akademiska Bokhandeln; Berlín: R. Friedländer & Sohn, 1916.
- IBÁÑEZ, Neus; MONTSERRAT, Josep M.; SORIANO, Ignasi; CAMARASA, Josep M. «Plant material exchanged between James Petiver (c.1653-1718) and Joan Salvador i Riera (1683-1725). I. The Balearic plants conserved in the BC-Salvador and BM-Sloane Herbaria». *Notes and Records of the Royal Society*, núm. 60 (3) (2006), p. 241-248.
- JORDI I GONZÀLEZ, Ramon. *Colectánea de «speciers», mancebos boticarios, boticarios, farmacéuticos practicantes de farmacia y farmacéuticos en Cataluña (1207-1997)*. Palau-solità i Plegamans: Fundació Uriach, 2003.
- JUSSIEU, Antoine de. «Histoire du Kali d'Alicante». *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences (1717)*, p. 73-78.
- «Observations sur ce qui se pratique aux mines d'Almaden en Espagne pour en tirer le mercure et sur le caractère des maladies de ceux qui y travaillent». *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences (1719)*, p. 349-360.
- LAISSUS, Joseph; LAISSUS, Yves. «À propos de voyage d'Antoine de Jussieu en Espagne et au Portugal (1716-1717)». *Comptes Rendus du 94e Congrès National des Sociétés Savantes (Pau 1969)*. T. 1: *Sciences*. Ministère de l'Éducation Nationale, 1970, p. 25-36.

- LINDEBOOM, G. A. *Boerhaave's Correspondence*. Vol. I. Leiden: E. J. Brill, 1962.
- LLEONART, Jordi; CAMARASA, Josep M. *La pesca a les costes catalanes el 1720 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*. Barcelona: Museu Marítim: Diputació Provincial de Barcelona, 1988.
- PASCUAL BENNASAR, M. José. *La Historia Natural de Bonaventura Serra i Ferragut (1728-1784), un il·lustrado mallorquí*. Palma: Ajuntament de Palma. Serveis d'Arxius i Biblioteques, 2003.
- POURRET, Pedro Andrés. *Noticia histórica de la familia Salvador*. Barcelona: Matheo Barceló, 1796.
- PUERTO SARMIENTO, Francisco Javier. *La ilusión quebrada: Botánica, sanidad y política científica en la España ilustrada*. Barcelona: Serbal: CSIC, 1988.
- SALVADOR, JOAN. *Viatge d'Espanya i Portugal*. Edició a cura de Ramon Folch i Guillén. Barcelona: Edicions 62, 1972.